

Ličnost i vjerovanja u paranormalno

Larissa Hasanbegović

Filozofski fakultet u Zagrebu
Odsjek za psihologiju
ORCID: 0000-0002-4266-4986

SAŽETAK

ključne riječi: osobine ličnosti, paranormalno, Velikih pet, vjerovanja

Paranormalna su vjerovanja vjerovanja u nadnaravno, u pojave koje krše osnovna ograničavajuća načela znanosti. Usprkos mnogim teorijama koje pokušavaju objasniti zašto su ljudi skloni takvim vjerovanjima, tek su se novija istraživanja počela detaljnije baviti faktorima koji su u podlozi stjecanja takvih uvjerenja. Osim povezanosti kognitivnih sposobnosti, lokusa kontrole, shizotipije i narcizma s paranormalnim vjerovanjima, rad opisuje i povezanost osobina ličnosti, odnosno Velikih pet faktora ličnosti, s prisutnošću istih. Neuroticizam, otvorenost ka iskustvu i savjesnost pokazali su se značajno povezanima s paranormalnim vjerovanjima. Rad se osvrće i na problem mjerenja paranormalnih uvjerenja, odnosno nemogućnost postizanja konsenzusa među istraživačima oko definicije predmeta mjerenja i, posljedično, nemogućnost uspoređivanja različitih dobivenih rezultata. Iako dimenzionalnost paranormalnih vjerovanja još uvijek ostaje otvoreno pitanje, određena suglasnost među istraživačima postignuta je Tobacykovom *Revidiranom skalom paranormalnih vjerovanja*. Na posljetku, rad se dotiče implikacija za buduća istraživanja kao što su proširivanje mjerenja na specifičnije faktore, odnosno facete, i uzimanje u obzir sociokulturalne utjecaje.

ABSTRACT

key words: beliefs, Big Five, paranormal, personality traits

Paranormal beliefs are beliefs in the supernatural, in things that violate the basic limiting principles of science. Despite many theories trying to explain why people are prone to such beliefs, only recent research has begun to address, in greater detail, the underpinnings responsible for acquiring such beliefs. In addition to the connection between cognitive abilities, locus of control, schizotypy, and paranormal beliefs, the paper also describes the association of personality traits, i.e., the Big Five personality factors, with their presence. Neuroticism, openness to experience, and conscientiousness are significantly associated with paranormal beliefs. The paper also refers to the problem of measuring paranormal beliefs, i.e., the difficulty of reaching a consensus among researchers regarding the definition of the subject of measurement and, consequently, the difficulty of comparing differently obtained results. Although the dimensionality of paranormal beliefs remains an open question to this day, some consensus has been reached with Tobacyk's Revised Scale of Paranormal Beliefs. Finally, the paper includes implications for future research such as extending the research to more specific personality factors, i.e., facets, and taking sociocultural influences into account.

UVOD

Zbog čega ljudi vjeruju u paranormalno? Olakšava li im to razumijevanje svijeta koji ih okružuje? Predstavljaju li paranormalna vjerovanja evolucijsku adaptaciju ili su samo nusproizvod nekih drugih karakteristika našeg uma? Ljudska vjerovanja mogu biti izrazito snažni motivatori i organizatori ponašanja, kako individualnih, tako i grupnih. Ona su najznačajniji indikator čovjekove osobnosti i predstavljaju svojevrsan „prozor“ prema njegovim emocionalnim, intelektualnim i općenito psihičkim strukturama. Budući da uvjerenja predstavljaju ključnu komponentu ljudskog identiteta, a njihovo izražavanje olakšava drugima da nas definiraju i procijene, ona predstavljaju vrlo važno i zanimljivo područje istraživanja. Jedan ponekad zanemaren i marginaliziran aspekt tog područja predstavljaju paranormalna vjerovanja čije proučavanje također može pružiti vrijedan uvid u identitete njihovih nositelja. Paranormalna vjerovanja ljudima mogu pružiti značenje, osjećaj kontrole nad životnim događajima, kao i resurse za prilagodbu trenutnoj situaciji (Tobacyk i Pirittilä-Backman, 1992). Za razliku od pojmova fizičko, opipljivo ili mjerljivo, pojam paranormalno (engl. *paranormal*) koristi se za opisivanje onih pojava koje krše osnovna ograničavajuća načela znanosti (Peltzer, 2002). Za označavanje neke pojave kao paranormalne, Tobacyk i Milford (1983) navode tri kriterija: neobjašnjivost u terminima današnje znanosti, objašnjivost dostižna samo velikim revizijama u osnovnim načelima znanosti te nespojivost s normativnim percepcijama, uvjerenjima i očekivanjima o stvarnosti.

Natprirodno (engl. *supernatural*) označava nešto izvan prirodnog svijeta, paranormalan fenomen koji je uzrokovan nefizičkim bićem ili silom čije su namjere odvojene od namjera živih bića (Kennedy, 2005). Takva se bića najčešće smatraju bogom, odnosno bogovima ili vragom, odnosno demonima. Pojam psihičko (engl. *psychic*) mnogo je uži i odnosi se na izvanredne mentalne sposobnosti, odnosno na to da je osoba uzročnik određene pojave (Kennedy, 2005). Najčešći su psi-fenomeni ekstrasenzorna percepcija (sposobnost percipiranja neke pojave osjetilima koja ne obuhvaćaju spektar uobičajenih ljudskih osjetila), telepatija (sposobnost razmjene misli između dviju osoba bez posredstva poznatih osjetila), vidovitost (sposobnost nadosjetilnog opažanja te proricanja prošlosti i budućnosti) te psihokineza (sposobnost pokretanja objekata snagom uma) (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, b. d.).

Znanost koja se bavi istraživanjem navedenih i sličnih fenomena koji se ne mogu protumačiti poznatim fizičkim i psihičkim zakonima te koji se ne mogu dokazivati ponovljenim mjerenjima naziva se parapsihologija (Leksikografski zavod Miroslav Krleža, b. d.). U nastavku rada pobliže će se govoriti o parapsihološkim pojmovima te će se pokušati razjasniti odnosi između paranormalnih vjerovanja i karakteristika pojedinca.

KORELATI PARANORMALNIH VJEROVANJA

Dosadašnja istraživanja ličnosti i paranormalnih vjerovanja bazirala su se uglavnom na istraživanju povezanosti kognitivnih sposobnosti, loku-
sa kontrole, shizotipije i narcizma s paranormalnim uvjerenjima. U is-

traživanju Muscha i Ehrenberga (2002) pokazalo se kako osobe slabijeg uspjeha u obrazovnom sustavu pokazuju veću tendenciju paranormalnim vjerovanjima. Betsch i suradnici (2020) u svom su istraživanju pokazali kako osobe sklone paranormalnim vjerovanjima pokazuju sniženu razinu kognitivnih sposobnosti, naklonjenije su traženju novih iskustava, emocionalnije su i slabije razumiju uzročne odnose. Također, eksternalni lokus kontrole pokazao se pozitivno povezanim s općenitim praznovjermem (Sagone i De Caroli, 2014), dok se internalni lokus kontrole pokazao značajno pozitivno povezanim s praznovjermem, vraćanjem, religioznim uvjerenjima i vidovitosti (Peltzer, 2002).

Shizotipija je višedimenzionalni psihološki konstrukt koji sadrži kognitivne, perceptivne i afektivne dimenzije koje reprezentiraju ranjivost za patologiju shizofrenog spektra (Mason i Claridge, 2015). Shizotipija utječe na percepciju kauzalnosti, a posebno je povezana s iluzornom uzročno-posljedičnom povezanošću te mislima vezanima za magiju i magične procese (Rominger i sur., 2011). U istraživanju Dagnalla i suradnika (2017) pokazalo se kako je shizotipija snažan prediktor paranormalnih uvjerenja. Izmijenjene kognitivno-perceptivne sposobnosti osoba, koje su karakteristika shizotipije, povezane su s pojedinačevom sklonosti validaciji neobičnih vjerovanja (Dagnall i sur., 2017).

Istraživanjem Tobacyka i Mitchella (1987) dobivene su niske, ali direktne i značajne pozitivne povezanosti između narcisoidnosti te vjerovanja u vidovitost i parapsihologiju. Međutim, do zanimljivog su otkrića došli podijelivši uzorak na one koji su doživjeli izvantjelesno iskustvo i one koji ga nisu doživjeli te se pokazalo kako je izvantjelesno iskustvo moderator odnosa između narcisoidnosti i paranormalnih uvjerenja. Kod sudionika koji nisu doživjeli izvantjelesno iskustvo uočena je jedino niska povezanost između narcisoidnosti i vjerovanja u vidovitost, dok je kod sudionika koji su doživjeli izvantjelesno iskustvo uočena značajna korelacija između narcisoidnosti te vjerovanja u vidovitost, parapsihologiju, vraćanje i praznovjermje. Takvi rezultati upućuju na to kako su osobe s izraženijom narcisoidnošću, koje su doživjele izvantjelesno iskustvo (koje ih čini posebnima i udovoljava njihovom osjećaju grandioznosti), sklonije prihvatiti postojanje ostalih paranormalnih fenomena (Tobacyk i Mitchell, 1987).

VELIKIH PET I PARANORMALNO

Velikih pet faktora ličnosti slabo su istraživani u kontekstu povezanosti ličnosti i paranormalnih vjerovanja, a istraživanja koja su do sad provedena pokazuju djelomično nekonzistentne rezultate (Mikloušić i sur., 2012). Prema istraživanju Mikloušića i suradnika (2012), ugodnost je faktor koji se pokazao značajno pozitivno povezanim samo s tradicionalnim religijskim uvjerenjima. Dok se ekstraverzija nije pokazala značajno povezanom s paranormalnim vjerovanjima (Rattet i Bursik, 2001; Thalbourne i sur., 1995), za neuroticizam je najviše potvrđena pozitivna povezanost s njima (Gallagher i sur., 1994; Mikloušić i sur., 2012; Windholz i Diamant, 1974). Neuroticizam se pokazao najkonzistentnije povezanim s religioznošću (Saroglou, 2002) te je značajan prediktor vjerovanja u astrologiju i praznovjermje (Wiseman i Watt, 2004). Prema istraživanju Williamsa

i suradnika (2007), oni pojedinci koji postižu više rezultate na skalama neuroticizma imaju veću tendenciju vjerovanja u paranormalno, ali su također anksiozni, skloni depresivnom raspoloženju te su im rasuđivanje i mogućnost prilagodbe „zamađljeni“ pretjeranom emocionalnošću. Autori navode dva moguća objašnjenja ovakvih rezultata, naglašavajući da su za njih potrebna detaljnija istraživanja; prvo, visoko neurotični pojedinci na svijet paranormalnog možda gledaju kao na svijet utjehe koji im daje kontrolu (omogućuje im predviđanje događaja) čime se ublažava njihova pretjerana emocionalnost i smanjuje nesigurnost okoline. Drugo, vjerovanje u paranormalno može predstavljati indikator za postojanje pretjerane emocionalnosti osoba koje su visoko na skali neuroticizma.

U istraživanju Langstona i suradnika (2020) otvorenost iskustvima faktor je koji se pokazao značajno pozitivno povezanim s vjerovanjem i doživljavanjem paranormalnih iskustava, točnije vjerovanjem u duhove i izvještavanjem o susretu s istima. Betsch i suradnici (2020) također su u svojem istraživanju pokazali kako otvorenost značajno predviđa paranormalna vjerovanja, dok su Mikloušić i suradnici (2012) pokazali negativnu povezanost otvorenosti s tradicionalnim religioznim vjerenjima. S jedne strane, pojedinci koji vjeruju u paranormalne fenomene imaju tendenciju maštati, osjetljivi su na vlastite unutarnje emocije i intenzivnije doživljavaju sve emocionalne krajnosti, no istovremeno su spremniji preispitati socijalne, političke i religiozne vrijednosti te su otvoreniji prihvaćanju novih ideja (Smith i sur., 2009).

Savjesnost se pokazala značajno negativno povezanom s tendencijom općenitog vjerovanja u paranormalno (Betsch i sur., 2020), dok su značajne pozitivne korelacije pronađene s tradicionalnim religioznim uvjerenjima (Mikloušić i sur., 2012). Za ovakve nalaze Mikloušić i suradnici (2012) navode dva objašnjenja. Prvo, budući da su karakteristike savjesnih ljudi urednost, samokontrola, samodisciplina i suzdržanost, možemo pretpostaviti kako iz njih proizlaze dobivene korelacije. Drugo objašnjenje proizlazi iz pravovjerja kojemu su savjesni ljudi skloni; crkva osuđuje sve druge oblike duhovnosti te bismo na temelju toga mogli očekivati i negativnu povezanost savjesnosti s vjerovanjem u paranormalno.

MJERENJE PARANORMALNIH VJEROVANJA

Dosadašnji napredak u proučavanju i mjerenju paranormalnih uvjerenja bio je spor ponajviše zbog nemogućnosti postizanja konsenzusa oko toga što će biti predmet mjerenja (Mikloušić i sur., 2012). Iako postoji nekoliko različitih upitnika o paranormalnim vjerenjima, oni se razlikuju po dimenzionalnosti i opsegu uključenog paranormalnog sadržaja, zbog čega postaje izuzetno teško i upitno uspoređivati rezultate dobivene različitim studijama (Mikloušić i sur., 2012). Primjerice, Kumar i Pekala identificirali su sedam dimenzija paranormalnog vjerovanja (paranormalna i neobična iskustva, osjećaj opijenosti, vjerovanje u paranormalne događaje, sanjarenje, osjećaj moći, introspekcija i promijenjena svijest) koje su kombinirali u *Mental Experience Inventory* (Gallagher i sur., 1994). Thalbourne i Delin (1993) pretpostavili su postojanje tri dimenzije paranormalnih uvjerenja (vjerovanje u navodno iskustvo

ekstrasenzorne percepcije, navodno iskustvo psihokineze i vjerovanje u zagrobni život te mogućnost komunikacije s dušama preminulih) za čije je mjerenje konstruiran *Australian Sheep-Goat Scale* (ASGS).

Ipak, određena suglasnost među istraživačima postignuta je Tobacykovom (1988) *Revidiranom skalom paranormalnih vjerovanja* (engl. *Revised Paranormal Belief Scale*), koja se najčešće koristi u istraživanjima paranormalnih vjerovanja (Irwin, 1993; Lawrence, 1995; Mikloušić i sur., 2012). Skala se sastoji od 26 čestica koje mjere sedam faktora koji predstavljaju sedam različitih dimenzija paranormalnih vjerovanja: tradicionalna religiozna vjerovanja („Vrag postoji“), praznovjerja („Crne mačke donose lošu sreću“), duhovnost („Duh može napustiti tijelo“), vračanja („Vještice postoje“), posebni oblici života („Loch Ness čudovište postoji“), vidovitost („Neki ljudi imaju sposobnost predviđanja budućnosti“) i parapsihologija („Neki ljudi mogu pomicati predmete snagom uma“). Česticama je pridružena skala Likertovog tipa od sedam stupnjeva, a zbroj rezultata na svim česticama upućuje na općenitu tendenciju vjerovanja u paranormalno. Dimenzionalnost paranormalnih vjerovanja i dalje ostaje otvoreno pitanje, s obzirom na to da se pokazalo kako je struktura paranormalnih vjerovanja na RPBS skali nekonzistentno empirijski potvrđivana i ovisna o sociokulturalnom kontekstu (Mikloušić i sur., 2012).

Mikloušić i suradnici (2012) identificirali su još neke probleme mjerenja paranormalnih uvjerenja. Buduća bi istraživanja trebala osvijestiti postojanje sociokulturalnih razlika u paranormalnim vjerovanjima te uključiti čestice koje ih uzimaju u obzir, kao i neke druge oblike paranormalnih uvjerenja kao što je, primjerice, vjerovanje u alternativnu medicinu. Također, preporučuje se istraživanje specifičnijih faceta ličnosti i mehanizama koji se nalaze u podlozi određenog faktora ili facete, a koji su odgovorni za stjecanje paranormalnih uvjerenja. Naposljetku, s obzirom na to da se radi o području koje zahtijeva još puno intenzivnog rada i proučavanja, buduća bi istraživanja povezanosti ličnosti i paranormalnih uvjerenja trebala uključiti i druge, dobro istražene i relevantne faktore poput inteligencije i roda.

ZAKLJUČAK

Mnoga istraživanja pružaju dokaze o postojanju povezanosti različitih karakteristika pojedinca s paranormalnim uvjerenjima. Dok se u prijašnjim istraživanjima najviše proučavao odnos kognitivnih sposobnosti, lokusa kontrole, shizotipije i narcizma sa sklonošću paranormalnim uvjerenjima, u novije se vrijeme sve više proučava povezanost paranormalnih vjerovanja s Velikih pet dimenzija ličnosti. Pokazalo se kako su neuroticizam, savjesnost i otvorenost dimenzije koje najviše koreliraju s paranormalnim vjerovanjima. Povezanost s neuroticizmom konzistentno je pozitivna, dok savjesnost negativno korelira s općenitim vjerovanjem u paranormalno, no dobiva se pozitivna korelacija s tradicionalnim religioznim uvjerenjima. Za otvorenost pak vrijedi obrnuti smjer odnosa: pozitivna korelacija s paranormalnim, a negativna s religioznim vjerovanjima. Veliki problem u mjerenju paranormalnih uvjerenja predstavlja određenje predmeta mjerenja. Iako je donekle postignut konsenzus među istraživačima korištenjem RPBS skale, dimenzionalnost i dalje ostaje otvoreno pitanje, posebice zbog postojanja

sociokulturalnih razlika u vjerovanjima u paranormalno, nezahvaćenih oblika paranormalnih uvjerenja, kao i neistraženih specifičnijih faceta ličnosti te faktora kao što su inteligencija i rod. Fokus budućih istraživanja trebao bi biti upravo na tim karakteristikama kako bi se dodatno razjasnilo i produbilo razumijevanje vjerovanja u paranormalno.

LITERATURA

- Betsch, T., Aßmann, L. i Glöckner, A. (2020). Paranormal beliefs and individual differences: story seeking without reasoned review. *Heliyon*, 6(6), e04259. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2020.e04259>
- Dagnall, N., Denovan, A., Drinkwater, K., Parker, A. i Clough, P.J. (2017). Urban legends and paranormal beliefs: the role of reality testing and schizotypy. *Frontiers in Psychology*, 8, 942. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00942>
- Gallagher, C., Kumar, V. K. i Pekala, R. J. (1994). The Anomalous Experiences Inventory: Reliability and validity. *Journal of Parapsychology*, 58(4), 402-428.
- Irwin, H. J. (1993). Belief in the paranormal: A review of the empirical literature. *Journal of the American Society for Psychical Research*, 87(1), 1-39.
- Kennedy, J. E. (2005). Personality and motivations to believe, misbelieve, and disbelieve in paranormal phenomena. *Journal of Parapsychology*, 69(2), 263-292.
- Lawrence, T. R. (1995). How many factors of paranormal belief are there? A critique of the Paranormal Belief Scale. *The Journal of Parapsychology*, 59(1), 3-26.
- Leksikografski zavod Miroslav Krleža. (bez datuma). Parapsihologija. U *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje. Preuzeto 11. veljače 2021. s <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=46649>
- Mason, O. i Claridge, G. (2015). *Schizotypy: New Dimensions*. Routledge.
- Mikloušić, I., Mlačić, B. i Milas, G. (2012). Paranormal beliefs and personality traits in Croatia. *Društvena istraživanja*, 21(1), 181-201. <https://doi.org/10.5559/di.21.1.10>
- Musch, J. i Ehrenberg, K. (2002). Probability misjudgment, cognitive ability, and belief in the paranormal. *British Journal of Psychology*, 93(2), 169-177. <https://doi.org/10.1348/000712602162517>
- Peltzer, K. (2002). Paranormal beliefs and personality among black South African students. *Social Behavior and Personality*, 30(4), 391-397. <https://doi.org/10.2224/sbp.2002.30.4.391>
- Rattet, S. L. i Bursik, K. (2001). Investigating the personality correlates of paranormal belief and precognitive experience. *Personality and Individual Differences*, 31(3), 433-444. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00148-3](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00148-3)
- Rominger, C., Weiss, E. M., Fink, A., Schultze, G. i Papousek, I. (2011). Allusive thinking (cognitive looseness) and the propensity to perceive "meaningful" coincidences. *Personality and Individual Differences*, 51(8), 1002-1006. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.08.012>
- Sagone, E. i De Caroli, M. E. (2014). Locus of control and beliefs about superstition and luck in adolescents: What's their relationship? *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 140, 318-323. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.04.427>
- Saroglou, V. (2002). Religion and the five factors of personality: A meta-analytic review. *Personality and Individual Differences*, 32(1), 15-25. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00233-6](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00233-6)
- Smith, C. L., Johnson, J. L. i Hathaway, W. (2009). Personality contributions to belief in paranormal phenomena. *Individual Differences Research*, 7(2), 85-96.
- Thalbourne, M. A. i Delin, P. S. (1993). A new instrument for measuring the sheep-goat variable: Its psychometric properties and factor structure. *Journal of the Society for Psychical Research*, 59(832), 172-186.
- Thalbourne, M. A., Dunbar, K. A. i Delin, P. S. (1995). An investigation into correlates of belief in the paranormal. *Journal of the Society for Physical Research*, 89(3), 215-231.
- Tobacyk, J. J. (1988). *A Revised Paranormal Belief Scale*. Louisiana Tech University.
- Tobacyk, J. J. i Milford, G. (1983). Belief in paranormal phenomena: Assessment instrument development and implications for personality functioning. *Journal of*

Personality and Social Psychology, 44(5), 1029-1037. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.44.5.1029>

Tobacyk, J. J. i Mitchell, T. E. (1987). Out-of-body experience status as a moderator of effects of narcissism on paranormal beliefs. *Psychological Reports*, 60(2), 440-442. <https://doi.org/10.2466/pr0.1987.60.2.440>

Tobacyk, J. J. i Pirttilä-Backman, A.-M. (1992). Paranormal beliefs and their implications in university students from Finland and the United States. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 23(1), 59-71. <https://doi.org/10.1177/0022022192231004>

Williams, E., Francis, L. J. i Robbins, M. (2007). Personality and paranormal belief: A study among adolescents. *Pastoral Psychology*, 56(1), 9-14. <https://doi.org/10.1007/s11089-007-0094-x>

Windholz, G. i Diamant, L. (1974). Some personality traits of believers in extraordinary phenomena. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 3(2), 125-126.

Wiseman, R. i Watt, C. (2004). Measuring superstitious belief: Why lucky charms matter. *Personality and Individual Differences*, 37(8), 1533-1541. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.02.009>